

УДК 821.161.2-3 Українка

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПРЯМУВАННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ — ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ, КРИТИКА, ПРОЗАЙКА

Ольга Подлісецька, канд. філол. наук, доц.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
podlisecka@ukr.net

У статті зосереджена увага на багатогранній особистості Лесі Українки — літературознавця, перекладача, збирачки фольклору, і особливо наголошується на недослідженій прозовій творчості письменниці. Проаналізовано європеїзм / модернізм прози Лесі Українки та виявлено новаторство тематики її оповідань. Простежено рецепцію прози Лесі Українки її першими критиками та досліджено, як у сучасному методологічному прочитанні творчість Лесі Українки набуває неоприятних досі смислових аспектів та інтерпретацій.

Ключові слова: *оповідання, тенденції, рецепція, критика.*

У літературі XIX століття зміна стилевих напрямів майже не означувалася протиборством мистецьких генерацій, але у дискусії між модерністами й прихильниками «старого» реалістичного напрямку означено сутність конфлікту поколінь у літературі кінця XIX — початку XX століття: модерністи заговорили про естетизм і багато уваги приділяли саме мистецькій проблематиці. Саме у цей час надзвичайно плідно постає титанічна праця Лесі Українки — дослідниці, перекладача, збирачки фольклору, літературознавця. У конфлікті поколінь Леся Українка зайняла цілком визначену позицію захисниці «модерни», орієнтуючись на індивідуалізм, європеїзм, естетизм. Її творче кредо формувалося у зв'язках із найбільш значущими філософськими засадами нової доби, в контексті художніх шукань багатьох митців, як-от Г. Ібсен, М. Метерлінк, Г. Гауптман.

У статті маємо на меті окреслити коло інтересів Лесі Українки та привернути увагу до прозового доробку письменниці. Ніколи не належавши до жодної з партій, Лесі Українка займає чітку суспільну позицію активної патріотки, повсякчас критикуючи українську ментальну повільність, млявість, невміння завершити почату справу. Дослідник творчості Лесі Українки Р. С. Романченко, використовуючи неопубліковані листи Лесі Українки до Михайла Драгоманова, аналізує суспільну позицію письменниці. Так, відповідаючи на лист Драгоманова про настрої української інтелігенції, Леся Українка констатує, що «європеїзм» («під «європеїзмом» Леся Українка в даному випадку

розуміє настрої цілком протилежні до «теорії своєї хати», — зазначає дослідник) все більше і більше шириться серед молодих киян, а київська «Громада» в деякій своїй частині, коли щось і робить, то в «герметично-забитих скриньках чуєш якийсь гук, а не знаєш до чого він» [9]. В листі від 17/ІІІ. 1891 року до М. П. Драгоманова письменниця, називаючи галицьких народовців «тихим болотом», писала: «Високі патетичні слова надзвичайно дисонують з реальною дійсністю, яку бачить українська молодь», тому в устах Лесі Українки вони стає синонімами обмеженості, вузькоглядства: «Страх як вони грають такими словами, як «толерантність», «моральна тиранія», «патріотизм», «українство» і т. п., обертають їх на всі боки, як самі хочуть [9]. Леся Українка рішуче налаштована проти «шароварної» України, про яку неодноразово згадували і М. Драгоманов, і Д. Донцов, і М. Хвильовий.

Досліджує критичні погляди Лесі Українки Б. Якубський (літературознавець 20–30-х років з трагічною долею, який помер від голоду у 1944 році, не дочекавшись вироку НКВД за начебто «співпрацю з окупантами» (див. статтю А. Радько «Архівна і кримінальна справа Б. В. Якубського — дослідника і видавця Лесі Українки» [8])). Зокрема Якубський аналізує статтю «Утопія в белетристиці», де Леся Українка здійснює огляд літератури щодо належності до утопій. Але стаття цікавить нас іншим: саме в ній висловлені яскраві думки Лесі Українки, що дають можливість усвідомити світогляд, думки та позиції великої Українки. Леся Українка чи не найбільше з-поміж її сучасників зосередила увагу на проблемах сутності мистецтва. Модернізація української культури для неї була пов'язана з вибором певної естетичної, художньої традиції. Вибір між модернізмом і позитивізмом для письменниці ускладнювався і певними етичними моментами, і боротьбою поколінь: Леся Українка була вихована як на кращих традиціях української культури, так і на зразках світового мистецтва, вона здатна була зрозуміти праці провідних світових мислителів, увага яких була звернена на людину — носія неповторного мікросвіту. На думку С. Павличко, Леся Українка належить до найталановитіших серед тих авторів, які були «розірвані між модерним і народницьким способом мислення, усвідомлювали цю розірваність, страждали від неї, але не ставили під сумнів правомірність самої дилеми» [7, с. 421].

Знаходила письменниця час і для збирання та опрацювання фольклору: дізнавшись, що І. Франко має намір видавати фольклористичний часопис, вона пише йому про те, що береться упорядкувати свої

обрядові записи й хоче просити М. Лисенка відредагувати записані мелодії для публікації. З дозволу Лесі Українки Лисенко опублікував у своєму збірнику «Молодощі» народні пісні й дитячі ігри, зібрані поетесою та її чоловіком — етнографом Климентом Квіткою. В архіві композитора збереглися записи 30 пісень, зроблених із голосу Лесі Українки. Багато пісень з її голосу записав у різні роки й К. Квітка. Величезною заслугою Лесі Українки як організатора, фольклориста і спонсора є запис 1908 року на фонограф західноукраїнським музичним етнографом Філаретом Колесою кобзарських дум і народних пісень.

Виходячи насамперед з усвідомлення української культури як європейської, Леся Українка багато часу присвячує і перекладам.

Окремого ґрунтовного дослідження давно потребує проза Лесі Українки. Сучасна критика не цінувала письменницю й дослідницю; про це зазначав ще М. Грушевський: «В інших обставинах, ніж ми живемо, її твори переходили б у вибрані круги світу інтелігенції, знаходили б тут тонких цінителів і адептів» [2, с. 10–11]. Сучасники І. Франко, М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Євшан та Д. Донцов не зупиняються на аналізі прози Лесі Українки, а радянські дослідники твердять про те, що белетристичні твори її не займали такого місця в історії української літератури як драми, драматичні поеми та лірика. Не вказуючи про причину, констатує цю ситуацію і Д. Донцов: «Жодне ім'я в українській літературі не лишилось так мало зрозумілим, як ім'я Лесі Українки. І жодне інше не дає нам більшого права називатися європейським народом» [3, с. 37]. Він справедливо зауважує: «її голосу не дочували за життя, і вона була в нім застрашаючо самотньою» [4, с. 95].

Як прозаїк Леся Українка маловідома, хоча її оповідання є високою модерністською літературою, які дають змогу Дмитру Чижевському зробити такий висновок: «Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить — вперше — літературою світовою» [10, с. 132]. Ставлення як критики, яка не оцінила належно зокрема оповідання Лесі Українки, так і самої письменниці до власної прози не було однозначним. З одного боку, Леся Українка ніколи не ідеалізувала свої оповідання, не вважала їх досконалими, але, з іншого, завжди вимагала сприймати їх як її «рідних дітей», а не щось прохідне і другорядне.

«Таж ніхто вже й не знає, що таке «Приязнь» Лесі Українки, — твір, де вперше в жіночій літературі ХХ ст. піднімається тема дівчачих підліткових дружб і дуже тонко завуальованої дівчачої розбудженої сексуальності. А молода генерація вже навіть і не знає, що Леся Українка писала прозу. Оскільки останній раз та проза видавалася у дванадцятитомнику в 70-ті роки. А проза у неї шикарна: вона випереджала свій час десь на півстоліття, європейська література тільки в 1970-ті приступила до розробки тих пластів жіночої психології, які Леся Українка піднімала в 1910-ті роки» [5], — так відверто й напругу порушує питання недооціненості малої прози письменниці Оксана Забужко.

Недооцінена вона (проза) була й за життя: на пропозицію І. Франка видрукувати повість «Жаль» окремим виданням Олена Пчілка писала у 1891 році: «Повість Лесину щось-то не приходить друкувати особно в бібліотеці, краще залишити її для того дамського видання, яке має вийти, — чи альманах, чи журнал, чи що воно там буде. Ця повість більше підходить до жіночого видання, аніж до друку особно». М. Павлик взагалі радив знищити повість «Жаль» ще до того, як вона була надрукована. Про це дізнаємось з листування Лесі Українки і Осипа Маковоя [6, с. 212]. І. Франко теж не до всіх творів Лесі Українки ставився прихильно. У статті «Леся Українка» (1898), не аналізуючи вже надруковані оповідання «Так її доля», «Біда навчить», натомість зазначає: «Не в новелах її сила... Її талант ліричний, але не вузько суб'єктивний, їй удаються і епічні, і драматичні форми, але тільки тоді, коли вони являються тільки формами могутньої лірики, чиста епіка і чиста драма не входять, як нам здається, у обсяг її таланту» [6, с. 253]. Критики вирішували, що варто, а що — ні писати авторам. Це при тому, що мала проза Лесі Українки не була її «перехідним» етапом, вона писала оповідання все творче життя, і незавершений останній її твір — якраз прозовий (не закінчена передсмертна повість «Екбаль Ганем»). Відоме й вимушене виправдання Лесі Українки на закиди сучасників про начебто «відхід» від написання ліричних творів: «На самих ліричних віршах вже не втриматись! — тісно робиться, хоч се не значить, ніби їх зовсім покинути маю, того, певне, ніколи не буде» [6, с. 154], — відверто зізнається вона у листі до критика і публіциста Михайла Павлика від 22 червня 1891 року.

У творчій манері Лесі Українки-прозаїка, як уже було згадано на початку статті, борються, на думку дослідників, два начала: народ-

ницьке та модерністське: «Проза Лесі Українки дуже контекстуальна — в ній виразно відчутні художні пошуки та ідеї початку ХХ ст. Її б можна назвати імпресіоністичною, хоча вона зовсім не нагадує вражаючий імпресіонізм М. Коцюбинського, напоєний одухотворенням моментів життя і оживленням «мертвої» природи. Навпаки, проза Лесі Українки — це імпресіонізм на ґрунті реалізму. В ній відсутній і могутній міфологізм, котрий характеризує її драми, і романтичний пафос, котрий відзначає її поезію» [1]. Так характеризує малу прозу Лесі Українки Тамара Гундорова у передмові до вміщених до антології оповідань письменниці, вважаючи, що в прозі Лесі Українки «... відкривається реальність і біографічність того, про що оповідає письменниця. Неоромантизм у її драмах несумісний з натуралістичними деталями, побутовими дрібницями і реаліями конкретного життя. Він виносить поза межі реальності, і в цьому його сила» [1]. Леся Українка усвідомлювала, що сучасна їй література повинна запропонувати читачеві новий спосіб опису дійсності: прозу, зосереджену на внутрішньому світі людини і світі його свідомості, звільнену від старих умовностей, хронологічної послідовності і спрощеного детермінізму. Проза Лесі Українки цікава завдяки тематиці, оскільки, як було помічено О. Забужко, саме Леся Українка першою у європейській літературі підняла тему дівочого сестринництва, жіночої дружби, приятельства чоловіка і жінки. Це теми модерної літератури, зі сфери оповідань про «нову жінку», часто з феміністичним підтекстом. Місце оповідань Лесі Українки в цьому ряду серед творів, написаних жінками і про жінок. В період, коли вироблялося нове розуміння «жіночості», це зовсім не було випадковістю. Будучи дворянкою, донькою статського радника, вона все життя була широкою до людей нижчих верств. Письменниця «під збільшуваним склом» помічає снобізм у своєму оточенні, і змальовує це у «міських» творах («Чашка», «Жаль», «Розмова», «Над морем»). Твори ж сільської тематики, навпаки, відкриті, бачимо лицарське ставлення Лесі Українки до героїв («Приязнь», «Школа» та ін.). Отже, Леся Українка-поет та Леся Українка-прозаїк — у ментальному плані різні творчі особистості. Посьогодні до цього не можуть звикнути дослідники її творчості, повсякчас порівнюючи драми й поезії Лесі Українки (із схваленням та захопленням) і її прозу (з поблагливым ставленням як до «проби пера»). Вже давно слід відійти від подібної рецепції і ґрунтовно дослідити європеїзм, естетизм та індивідуалізм як риси модернізму у прозі Лесі Українки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія жіночої прози: від Лесі Українки до Оксани Забужко. — Режим доступу : www.radiosvoboda.org
2. Грушевський М. Пам'яті Лесі Українки / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. — Київ, 1913. — Т. 64, кн. 10. — С. 10–11.
3. Донцов Д. Леся Українка / Д. Донцов // Літературна есеїстика. — Дрогобич: Відродження, 2010. — С. 37–39.
4. Донцов Д. Поетка українського Рисорджименто / Д. Донцов // Літературна есеїстика. — Дрогобич: Відродження, 2010. — С. 59–96.
5. Забужко О. Мое діло прокукурікати.... / О. Забужко. — Режим доступу : <http://vsiknygu.net.ua/interview/140/>
6. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка. — К.: Наукова думка, 1976. — Т. 10. — 543 с.
7. Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко. — Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. — 679 с.
8. Радько А. В. Архівна і кримінальна справа Б. В. Якубського — дослідника і видавця Лесі Українки. — Режим доступу: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/
9. Романченко І. С. Михайло Драгоманов і Леся Українка в їх листуванні. — Режим доступу: archive.is/e83Td
10. Чижевський Д. Історія української літератури. — Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. — 568 с.

ЕВРОПЕЙСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛЕСИ УКРАИНКИ — ЛИТЕРАТУРОВЕДА, КРИТИКА, ПРОЗАИКА

Ольга Подлисецкая, канд. филол. наук, доц.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье сосредоточено внимание на многогранной личности Леси Украинки — литературоведа, переводчика, собирателя фольклора, и особенно акцентируется внимание на неисследованном прозаическом творчестве писательницы. Проанализировано европеизм / модернизм прозы Леси Украинки и определено новаторство тематики ее рассказов. Прослежена рецепция прозы Леси Украинки ее первыми критиками и установлено, что в современном методологическом прочтении творчество Леси Украинки принимает новые смысловые аспекты и интерпретации.

Ключевые слова: *рассказ, тенденции, рецепция, критика.*

EUROPEAN DIRECTION OF LESYA UKRAINKA AS A THEORIST OF LITERATURE, CRITIC AND PROSE WRITER

Olga Podlisetska, Candidate of Philology, associate professor

Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

In the given article is analysed public and cultural position of Lesya Ukrainka. It was found out that epistolary and critical works by prose writer Lesya Ukrainka now acquire new, previously not mentioned semantic aspects and interpretations. Analysed genre specific of prose by Lesya Ukrayinka and it was discovered that the base of her short stories is formed by an intellectual conflict. There is traced reception of prose by Lesya Ukrayinka by her first literary critics and also investigated feministic tendencies in the short stories by the authoress. In the given article is probed the appearance of the new method of reality perception, which is directed on fixing alienation in the spiritual situation of contemporaneity. There is traced embodiment of feministic tendencies in short stories by Lesya Ukrayinka. It is noted that scornful attitude toward Lesya Ukrayinka as a prose writer dominates in criticism, which is explained by the fact that literary criticism is not always ready to accept new tendencies: writers avoid simplification of the artistic world of own works, deepen the expressive side of artistic value in behalf of approaching to indescribable. There is traced transformation of small prose structural types by the authoress, in which realistic and modernistic short story coexist. It is noticed that in the short stories by Lesya Ukrayinka is developed an intellectual conflict. There is analysed accent transference from external events to internal heartfelt changes and changes experienced by the heroine of the short story «Friendliness». There is traced an intuitional denial of the traditional for realism genres of prose by Lesya Ukrayinka. There is investigated the phenomenon of artistic value of authoress, which consists in both presenting the author's individuality, and at the same time being unidentical for the author. It was proved that the basic feature of the short stories in the end of 19th– beginning of the 20th century is a multidimensional approach to a character, aimed at immersion in the existential depths of a human being. It is considered important the attention to womanish psychology and attempt of the deep emotional states analysis in the prose literary works by Lesya Ukrayinka. According to research, in modern methodological reading of the works of playwright and intellectual Lesya Ukrainka inherent in the hitherto implicit aspects of meaning and interpretation.

Key words: *story, tendencies, reception, position, criticism.*

REFERENCES

1. Antologia ginochoi prozy (vid Lesi Ukrainky do Oxany Zabugko) (2015), Anthology of womanish prose: from Lesya Ukrainian to Oksana Zabuzhko, available at: <http://www.radiosvoboda.org> (access December 15, 2015).
2. Grushevskiy, M. (1913), Memory of Lesya Ukrainka, *Literaturno-naukovyy visnyk*, vol.10, pp.10–11, Kyiv, Ukraine.
3. Donzov, D. (2010) *Lesya Ukrainka* [Lesya Ukrainka] // *Literaturna esistyka, Vidrodzenna, Drogobich*, Ukraine.

4. Donzov, D. (2010) *Poetka ukrainskogo Risorgimento* [Poetka Ukrainian Risordzhimento], *Literaturna eseistyka Vidroddenna*, Drohobich, Ukraine
5. Zabushko, O. (2016), «*Moe dilo prokukurikati*», available at: <http://vsiknygy.net.ua/interview/140/> (access March 20, 2016).
6. Ukrainka, L. (1976), *Zibrannya tvoriv u 12 t.* [The collected works are in 12 t]., t. 10, pp. 257–258, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
7. Pavlychko, S. (2002), *Teoriia literatury* [Literary Theory], Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», Kyiv, Ukraine.
8. Radko, A. (2016), «*Archivna I criminalna sprava B. V. Yakubskoho, doslidnika I vidavca Lesi Ukrainky*», available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/> (access March 25, 2016).
9. Romanchenko, I. (2016), *Michael Dragomanov i Ukrainian Lesya v ih listuvanni*, <http://archive.is/e83Td> (access March 29, 2016).
10. Chizhevsky, D. (2003), *History of Ukrainian Literature*, «Academy», Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29 жовтня 2016 р.